

Mustafa YİĞİTOĞLU¹ Ayşe SAĞLAM²

¹ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Z. G. Eğitim Fakültesi, myigitoglu@dicle.edu.tr

² Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Z. G. Eğitim Fakültesi, as.aysesaglam@gmail.com

Geliş Tarihi/Received
30.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted
24.05.2023

Yayım Tarihi/Published
30.06.2023

İbrahim Aşkî'nin *Gün Doğuşu* Dergisindeki Eğitimle İlgili Yazıları Üzerine Bir İnceleme

Öz

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, devletin felahı ve bekası için birçok alanda ıslahatlar yapılmıştır. Osmanlı aydınları ve devlet adamları, değişen ve dönüşen dünyaya uyum sağlamak, çağın gerisinde kalmamak amacıyla idari, siyasi, askerî vb. muhtelif alanlarda yeni teşebbüslerde bulunmuştur. Tanzimat Dönemi'yle birlikte eğitim sistemindeki aksaklıklar da görülmüş ve temel eğitime verilen önem artırılmıştır. Doğrudan eğitim alanında uzmanlaşmış kişilerin yanı sıra birçok yazar, bu konuya eğilmiş ve çeşitli eserler neşretmiştir. Şair, mühendis, mütercim gibi vasıflara sahip olan İbrahim Aşkî Tanık da hem Osmanlı Devleti'nin son yıllarında hem de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde eğitim meselesine duyarlı kalmamış ve bu alanda çeşitli eserler yayımlamıştır. Yazar, bir yandan çocuk edebiyatıyla ilgilenirken diğer yandan çocuk eğitiminin önemine dair teorik eserler kaleme almıştır. Bu çalışmada İbrahim Aşkî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verilmiş, yazarın eğitimle ilgili eserlerinden bahsedilmiş ve *Gün Doğuşu* dergisindeki eğitimle ilgili iki yazısı üzerine bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca söz konusu yazılar, Latin harflerine aktarılıp makalenin sonuna eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Eğitimi, Çocuk Edebiyatı, *Gün Doğuşu* Dergisi, İbrahim Aşkî.

Atıf: Yiğitoğlu, M., & Sağlam, A. (2023). İbrahim Aşkî'nin *Gün Doğuşu* dergisindeki eğitimle ilgili yazıları üzerine bir inceleme. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (43), 141-155. <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.2023.205>

A Review Of İbrahim Aşki's Articles on Education in *Gün Doğuşu* Journal

Abstract

In the recent years of the Ottoman Empire, many reforms were made in areas for the salvation and survival of the state. In order to adapt to the changing and transforming the world and in order not to lag behind the times, Ottoman intellectuals and statesmen made new initiatives in administrative, political, military and other fields. With the Tanzimat Period, the problems in the education system were also seen and the importance given to basic education increased. In addition to people who were directly specialized in the field of education, many writers focused on this subject and published various works. İbrahim Aşkî Tanık, who had qualifications as a poet, an engineer, and a translator, did not remain indifferent to the issue of education both in the last years of the Ottoman State and in the first periods of the Republic. He published various works in this field. While the author was interested in children's literature, he also wrote theoretical works on the importance and details of children's education. Short information about İbrahim Aşkî's life and works is given in this study, the author's works regarding education are mentioned and an analysis is conducted on two articles about education in *Gün Doğuşu* journal. Furthermore, the articles in question were transferred to Latin letters and added to the end of the article.

Keywords: Child Education, Children's Literature, *Gün Doğuşu* Journal, İbrahim Aşkî.

Citation: Yiğitoğlu, M., & Sağlam, A. (2023). A review of İbrahim Aşki's articles on education in *Gün Doğuşu* journal. *Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty*, (43), 141-155. <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.2023.205>

Extended Abstract

Introduction

Education is an essential process that not only shapes the lives of individuals but also influences societies. Recognizing the children and childhood, every society prepares children for the future for their own survival. Developments in psychology and pedagogy have led to the revision of child education all over the world. In parallel with the changing understanding of education, there were some developments in the Ottoman Empire. During and after the Tanzimat Period, education and training activities increased and schools became widespread. Secondary schools were opened in 1847, primary schools were opened in the 1850s and child education gained importance. New arrangements have been made in the education system for the welfare and prosperity of the state. In addition to educators, Ottoman intellectuals also saw the problems in the education system and wrote works on this issue. İbrahim Aşkî also cared about this issue throughout his long life and published many works on education.

The Life and Works of İbrahim Aşkî

İbrahim Aşkî was born in Dobruca in 1874 according to official population records. The family, originally from Sevastopol, was compelled to migrate due to the war and was resettled by the government in the city of Mecidiye on the Dobrudja Plain, which is now located in Romania. Aşkî, in his own words, says that he was born here in 1873. After a while, the family moved to Istanbul. Aşkî, first attended a neighborhood school and later enrolled in Fevziye High School. In 1885, he began his studies at Mekteb-i Bahriye-i Shahane from which he graduated in 1891. The author, who taught mathematics and literature at this school for many years, made contributions to the education of numerous students. İbrahim Aşkî, who worked in various institutions, died on January 24, 1977.

İbrahim Aşkî's works, such as *School Education* and *Education Work* are directly related to education, especially child education. *Children's Poetry Notebook* is a work for children's literature. However, its content also contributes to children's education. *A Word or Two About Fuzuli* is a response to some allegations about Fuzuli. *Mekteb-i Bahriye Literary Lesson Summaries* consists of İbrahim Aşkî's observations about the characteristics and history of Ottoman literature. A significant portion of his articles in *Gün Doğuşu* journal revolve around literary criticism. In this journal, Aşkî also has poems about love and nature. The author's writings in other journals are related to health, geography, and science. Only his poem in *Mirsâd* journal, titled "Sultan II. Abdülhamit'a", is a tribute to Abdülhamit. Additionally, Aşkî's translations are also noteworthy.

İbrahim Aşkî and Education

In his work named *Mekteb Terbiyesi* İbrahim Aşkî recommends that the education process should adhere to Islamic methods and principles. According to him, the aim of the education process is to bring forth the positive qualities in individuals as much as possible and suppress the negative ones. In this process, both teachers and students have responsibilities. The author, who draws attention to the individual differences of the students, does not approve of the teachers' use of violence. Students should be active participants rather than passive recipients. Aşkî attaches special importance to moral training and considers it more valuable than anything else.

The author emphasizes that students should have a solid foundation above all else in his work titled *Terbiye İşi*. Aşkî, who draws attention to the curiosity and imagination of the child, states that

these qualities should not be stifled. According to him, the learning process should proceed gradually. Students should not be put under pressure and a rote learning approach should be avoided.

Children's Poetry Notebook is a work that contains messages about child education. In this work, it is aimed to bring many values to children. Child education is also discussed in the author's articles in various journals.

Articles in *Gün Doğuşu Journal*

Two articles by İbrahim Aşki were published in *Gün Doğuşu* journal, which was released after the proclamation of the Constitutional Monarchy (II. Meşrutiyet). The article titled "How Should We Educate Our Children?" discusses various issues such as the necessity for educators to be well-equipped, the importance of individual differences, raising children in line with their interests and abilities, and ensuring the proper progression of the learning process. According to Aşki, the education process should proceed based on the behavior and attitudes of the child. That is, the child's own language and needs must be taken into account. Families and educators should know and understand the child and in doing so, they should establish effective communication without unconsciously adopting a positive or negative attitude towards the child.

In the article titled "The Rank and Right of the Child", the upbringing process is considered as comprehensively as possible. The education provided to the child should allow his/her inherent interests and abilities to naturally emerge. The child should not be perceived as inadequate, the needs of the child should be met in a timely and appropriate manner. According to the author, parents should recognize the helplessness and weakness of the child and provide support. The needs of the child should be met with compassion, love and understanding at the right time and in the right place. Education means serving the child and this is the child's most natural right. The author, who is sensitive to matters of morality, emphasizes that children should be brought into society in a moral way.

Conclusion and Discussion

The works of İbrahim Aşki, who has created a rich body of work through his copyrighted and translated texts, as well as the textbooks he prepared, encompass a wide range of topics including education, literature, religion and science. The author identified the problems related to education in the works he published a hundred years ago and tried to explain their solutions. Aşki also addressed the issue of education in his articles in *Gün Doğuşu* journal. According to him, specialization is necessary for the proper progression of the education process. Highlighting the significance of individual differences, Aşki suggested that every child should be educated in line with their interests and abilities. Today, as a result of misdirection, many people work in professions that are far from their interests and abilities. Families prioritize the concerns of their children, not their abilities. These are the issues to be criticized. The author also states that families and educators should be competent. Today, it can be said that significant progress has been made in this regard. On the other hand, educators and families ignore the issue of morality which leads to the upbringing of individuals who are alienated from themselves, their families and society.

Giriş

Tarihî süreç içerisinde, çocuğun ve çocukluğun keşfiyle birçok bilim alanında doğrudan çocukları merkeze alan araştırmalar yapılmıştır. Çocukluk döneminin insan yaşamında ne denli önemli olduğu fark edilmiş ve sağlık, psikoloji, pedagoji, edebiyat gibi muhtelif sahalarda çocuklara yönelik alt disiplinler oluşturulmuştur. Özellikle 19. ve 20. yüzyılda çocuk ve çocukluğa dair süregelen yanlış ya da eksik algılar değişmiş, çocukluğun birey ve toplum için önemi anlaşılmaya başlanmıştır. Bugün birçok toplum, kendi bekası için başta eğitim olmak üzere her alanda çocukları geleceğe hazırlamaktadır.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti'nde de eğitim alanında değişikliklerin yapıldığı görülür. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla *Osmanlı eğitim anlayışında kişinin gerekli ilmiyal bilgilerini öğrendikten sonra kimseye muhtaç olmayacak seviyede bir tahsil kazanması, ilim ve fen öğrenmesi, görgü kuralları ve erdemle donanıp kişiliğini geliştirmesi önem kazanmıştır... Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar geçen uzun dönemde temel eğitim kurumları daha yaygın, düzenli ve sistematik hale gelmiştir*. 1847'de ortaokullar, 1850'lerde ilkokullar açılmış, bürokratlardan çarşı esnafına kadar herkesin gündemine eğitim yerleşmiştir (Kenan, 2012). Özellikle temel eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve düzenli hâle getirilmesi, çocuklara verilen eğitimin daha da önemsendiğinin işaretidir.

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin artması, okulların yaygınlaşması, insanlarda farkındalık oluşması, süregelen algıların olumlu yönde değiştiğini gösterir. Bütün bunlar, uzun vadeli değerlendirilmiş ve eğitim meselesi bir beka sorunu olarak kabul edilmiştir. Akyüz'ün belirttiği üzere *eğitimin geliştirilmesi, Devleti felâkete gidişten kurtaracak bir yol olarak görülmeye başlanmıştır* (2020: s. 157). Birçok Osmanlı aydını gibi İbrahim Aşkî de eğitim konusunun öneminin farkına varmış ve bu amaçla II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde çeşitli eserler kaleme almıştır. Yazarın eğitimle ilgili çalışmaları, Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiştir.

İbrahim Aşkî'nin Hayatı ve Eserleri

İbrahim Aşkî Tanık, resmî nüfus kayıtlarına göre 1874 yılında Dobruca'da dünyaya gelir. Yazarın doğum tarihi ve yerine dair çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Bir röportajında Aşkî, aslen Sivastopolu olduğunu ve babasının 1853 yılında Sivastopol yakınlarındaki Gözleve kasabasında dünyaya geldiğini belirtir. Aile, dönemin siyasal olayları ve çıkan savaşlar nedeniyle Romanya topraklarında bulunan Dobruca Ovası'nın Mecidiye şehrine yerleştirilir. Yazar, 1873 yılında burada dünyaya geldiğini söyler (Yarbağ, 1967: s.33). Sonrasında Aşkî ve ailesi İstanbul'a gelir. Telif ve tercüme birçok kıymetli eser kaleme alan yazar, 24 Ocak 1977 tarihinde vefat eder.

İbrahim Aşkî, öğrenim yaşamına mahalle mektebinde başlar. Daha sonra Fevziye Rüştüyesine devam eder. 1885 yılına gelindiğinde yazar, kendi yaşamı için bir dönüm noktası olan Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâneye kayıt yaptırır ve 1891'de buradan mezun olur. Aşkî, o dönemlere ve sonrasına dair şunları söyler:

Ailem, benim bahriye subayı olmaklığıma karar vermiş olacak ki, bir gün elime bir çıkın tutuşturup yola koydular. Köprüden kalkan yandan çarklı bir vapur bizi, saatler sonra Heybeliada rıhtımına çıkardı. İlk anda şu nizamiyeden korka korka girmiştım. Fakat, girdiğim imtihanlarda muvaffak olunca, heyecanım geçti ve okul hayatım başladı... Mezun olduktan iki yıl sonra Mekteb-i Fünûn-ı Bahriyye'ye muavin ve hoca olarak tayinim çıkmıştı. Bu görevde 7 sene kaldım ve bu arada mühendislik tahsili yaptım. Sonra, tersanedeki makine resimhanesine, oradan, o zamanlar bahriyenin elinde bulunan Ereğli Kömür İşletmesi'ne gittim. Meşrutiyetin ilânında, bu bölge nafiaya devredilince, 1907'de¹ yeniden okula döndüm. Bu arada yüzbaşıluğa yükselmişim (Yarbağ, 1967: s.33-34).

Mezun olduğu Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâneye iki yıl sonra hoca olarak atanan İbrahim Aşkî, bu okulda uzun yıllar matematik ve edebiyat dersleri verir. Yazar, aralarında Necip Fazıl, Nazım Hikmet ve

¹ II. Meşrutiyet 1908 yılında ilan edildiğinden İbrahim Aşkî'nin burada yanlış hatırladığı düşünölmektedir.

Fahri Korutürk gibi isimlerin olduğu yüzlerce öğrencinin yetişmesine katkıda bulunur. Necip Fazıl, hocası İbrahim Aşkî için şu sözleri sarf eder:

Hocalarımızın en yaşlısı, derin irfan sahibi, ancak birkaç tanıdığı arasında maruf ve herkesçe meçhûl hususî kıymet... Edebiyat ve felsefeden, riyaîye ve fiziğe kadar iç ve dış birçok ilimde derin ve mahrem mıntikalara kadar nüfuz edebilmiş, bir kaç risalecikten başka hiçbir şey neşretmemiş ve kabuğunun içinde sönüp gitmiş, bu kızıla çalan palabıyıklı ve Tatar suratlı insan, sonradan bize Edebiyat Muallimi oldu; ve bana bilmeden, isteklisi olduğum dünyadan, belki derme çatma, fakat ilk adresleri verdi” (Kisakürek, 2021: s.41).

II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı Devleti’nde muhtelif teşebbüsler ve oluşumlar görülür. Bunlardan biri de İstılâhât-ı İlmiyye Encümeni adıyla kurulan bir heyettir. Uçman’ın tespitlerine göre, 1913 yılında Maarif Nezâreti tarafından İstılâhât-ı İlmiyye Encümeni adıyla ilmî bir cemiyet kurulur ve bu cemiyetin üyelerinden biri de İbrahim Aşkî’dir (1999: s.208). Aşkî’nin bu cemiyette yer alması, onun ilgili dönemde önemli bir ilim insanı olduğunu gösterir. Yazarın resmî görevlerinden biri de İlmî İstişare ve Araştırma Kurulu üyeliğidir. 26 Mayıs 1959 tarihinde teşekkül eden bu kurul, Genel Kurmay Başkanlığı bünyesinde yer almaktadır. Özdemir’in tespitlerine göre Aşkî, bu kurulun kurucuları arasında yer alır (2011: s.10).

Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan İbrahim Aşkî, bir yandan matematik ve mühendislik gibi müspet ilimlerle ilgilenirken diğer yandan da eğitim, edebiyat ve din alanlarında eserler vermiştir. Yapılan literatür taramasında İbrahim Aşkî’nin ilk yazısına *Mirsâd* dergisinde rastlanmıştır. Henüz 18 yaşında olan yazar, derginin 1891 yılında yayımlanan 20. sayısında “Fonografin Oyuncaklara Tatbiki” başlıklı metnini kaleme alır. Yine 1890’lı yıllarda yayımlanan *Ma’ârif* ve *Mekteb* dergilerinde de Aşkî’nin yazıları mevcuttur. Buralardaki yazılar; “Hikmet-i Tabîiye”, “Mükâlemât-ı Fenniye” ve “Mütenevvi’a” genel başlıkları altında toplanır. Fennî konular ve tabiat olaylarının ele alındığı bu yazılarda öne çıkan husus, yazarın çocuk kahramanlar aracılığıyla ilgili konularda bilgi vermesidir. Metinlerin kurguları dikkate alındığında Aşkî’nin, çocukları ilme ve araştırmaya teşvik ettiği, konuları aşama aşama öğrettiği, uygulama ve gözlemlere önem verdiği görülür. 1919 yılında yayımlanan *Gün Doğuşu* dergisinde de yazarın edebiyata ve çocuk eğitimine dair çeşitli yazıları ile bazı şiirleri mevcuttur.

İbrahim Aşkî’nin 1915’te kaleme aldığı *Mekteb Terbiyesi* isimli eser, hacim ve içerik olarak öne çıkan metinlerden biridir. Bu eser hem telif hem de tercüme niteliğindedir. Aşkî, ilgili dönemde terbiyeye yani eğitime dair muhtasar bir eseri tercüme etmiş ve bu eserdeki mevzuları ilim, itikat, amel, din ve ahlak açısından yorumlamıştır. *Terbiye İşi*, yazarın 1940 yılında yayımladığı, eğitimle doğrudan ilgili bir diğer eserdir. Her biri kendi içerisinde değerlendirilebilen 9 bölümden oluşan metinde Aşkî, farklı başlıklar altında eğitime dair temel görüşlerini aktarmıştır. Yazarın 1917 yılında kaleme aldığı *Çocukların Şiir Defteri*, adından anlaşılacağı üzere doğrudan çocuklara yönelik bir eserdir. Dinî ve millî muhtevanın ön planda olduğu bu kitapta, didaktik şiirler de mevcuttur. 1922’de yayımlanan *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz*’de Aşkî, Fuzûlî’yle ilgili ortaya atılan şiilik ve Rafizilik iddiaları başta olmak üzere birçok konuya açıklık getirir. 1924’te ders notları şeklinde hazırlanmış olan *Mekteb-i Bahriye Edebîyât Dersi Hülâsaları* isimli eserde yazar, Osmanlı edebiyatını tarihî olarak tasnif eder ve edebiyatta tür ve şekil bilgisine dair açıklamalar yapar.

İbrahim Aşkî, *hem Batı hem de Doğu kültürünü çok iyi biliyordu. İngilizcenin yanı sıra Arapça ve Farsçaya olan vukufiyeti de şüphesiz onun birikimini zenginleştiren unsurlardır* (Günaydın, 2013: s.68). Yazarın yaptığı tercüme, onun entelektüel birikimini ortaya koyar. Aşkî’nin tespit edilen tercüme eserleri şunlardır: *İngilizceden Tercüme Numûneleri* (1916), *Terakki Kanunu ve Sebebi* (Herbert Spencer, 1919), *Adedin Ruhîyatı ve Hesap Öğretmek Usullerine Tatbiki* (James A. Mac Lellan ve John Dewey, 1928), *Amerikan Gizli Haberalmasının İstikbali* (1949), *Âlem ve Dr. Einstein* (Lincoln Barnett, 1954), *Tasavvuf* (Muhyiddin İbnü’l-Arabi, El-Fütûhâtü’l Mekkiyye, 1955).

Telif ve tercüme eserlerinin yanı sıra İbrahim Aşkî, okullarda okutulmak üzere Fâik Reşad’la birlikte kıraat kitapları da hazırlar. Akün’ün tespitlerine göre beş kitaptan oluşan *Kıraat* serisi 1895-

1898 yıllarında basılmıştır. Mektepler için tertip edilen ve sonraki yıllarda da defalarca basılan toplam 1144 sayfalık eserin son iki cildi İbrahim Aşkî ile birlikte hazırlanmıştır (1995: s.109).

Yazarın tespit edilen yukarıdaki çalışmalarının yanında, muhtelif dergilerde makalelerinin olması ya da başka eserlerin bulunması ihtimal dâhilindedir. Neticede İbrahim Aşkî, bütün çalışmalarıyla Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ilim dünyasına katkıda bulunmaya gayret etmiş bir aydındır.

İbrahim Aşkî ve Eğitim

Eserlerinin tamamı dikkate alındığında İbrahim Aşkî'nin eğitime ayrı bir önem verdiği görülür. Yazar, henüz ilk makalelerinde bile eğitimin temel prensiplerini öne çıkarmayı ihmal etmez. Daha önce bahsedildiği gibi 1890'lı yıllarda yayımlanan yazılarında kademeli öğrenme, tekrar yapma, derse önceden hazırlanma, araştırma yapma gibi hususlar satır aralarında vurgulanır.

*Mekteb Terbiyesi'*nde İbrahim Aşkî, İslami usul ve kaidelere göre terbiye sürecinin işlemlerini tavsiye eder. Ona göre eğitim sürecinin hedefi, insanın yaradılışındaki iyi hasletleri olabildiğince öne çıkarıp kötülere baskı altına almaktır. Bu süreçte, bireysel farklılıklar da dikkate alınmalıdır. Yazar hem öğretmenlere hem de öğrencilere belirli sorumluluklar yükler. Öğrenciler, kötü huylardan vazgeçip insanlığa hizmet etmeyi amaçlamalıdır. Öğretmenler, tahakküm ve şiddetten kaçınarak çocuklara rehberlik etmeli ve onların serbestçe düşünmelerine imkân sağlamalıdır. Öğrenciler edilgen bir durumda değil, etken bir şekilde derse katılmalı, bilginin nasıl edindiğini idrak etmelidir. Bütün bunlarla birlikte Aşkî, ahlak terbiyesine ayrı bir önem verir ve bunu her şeyden kıymetli görür. Ona göre İslam'da terbiye denince öncelikle ahlak terbiyesi akla gelir.

İbrahim Aşkî, *Terbiye İşi* isimli eserinde, eğitim ve öğretim sürecine dair genel ilkeleri sıralar. Yazar, terbiye sürecinde her şeyden önce sağlam bir temel olmasına vurgu yapar. Çocuktaki merak duygusu ve hayal gücüne önem veren Aşkî, bunların köreltilmemesi gerektiğini belirtir. Öğrenme sürecini beslenmeye benzeten yazar, miktar ve zaman hususlarına dikkatleri çeker. Öğretmenler motivasyon ve farkındalıklarıyla, çocukların bireysel özelliklerini göz önünde bulundurarak terbiye sürecini işletmelidir. Bütün bunlarla birlikte tahakküm ve baskı uygulanmamalıdır. Aksi takdirde, gelecekte bunun neticeleri çok olumsuz bir şekilde tezahür edecektir. Öğretmen ve ebeveyn, tutum ve davranışlarıyla çocuklara örnek olmalıdır. Kendini terbiye edemeyen bir öğretmenin çocuklara faydası olmayacaktır. Okul öncesi döneme ayrı bir önem veren Aşkî'ye göre toplumsal uyum, estetik zevk gibi hususlar bu dönemde çocuklara kazandırılabilir. Yazar, ezberci bir yaklaşımı eleştirir ve çocukların zihinsel kuvvetlerini geliştirmeyi salık verir.

Çocukların Şiir Defteri, edebî bir metin olmasıyla birlikte eğitim açısından da kıymetli bir eserdir. Yazar; dinî, millî, ahlaki birçok değeri bu eserin dokusuna dâhil etmiştir. Çocuğa yönelik ilkesi bağlamında başarılı bir eser olan bu kitapta, muhtevalardan hikâyelerdeki kahramanlara kadar birçok mevzuda duyarlılık gösterilmiştir. Çalışmanın ve ilmin önemi, anneliğin kutsallığı, oyunun çocukların yaşamındaki işlevi, doğa ve hayvan sevgisi, dürüstlüğün önemi gibi birçok husus yazar tarafından ele alınmıştır.

İbrahim Aşkî, eğitime dair görüşlerini yukarıda bahsedilen eserlerde dile getirmiştir. Bu eserlerin yanı sıra yazarın *Gün Doğuşu* dergisinde de iki makalesi mevcuttur. Daha önce de belirtildiği gibi Aşkî'nin başka eserlerinin olması da muhtemeldir. Tarafımızca hazırlanan *İbrahim Aşkî'nin Telif Eserleri (İncelemeler-Metinler)* isimli eserde, ayrıntılı bir literatür taraması yapılmaya gayret edilmiş ve yazarın tüm eserlerine ulaşmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda *Gün Doğuşu* dergisinde eğitimle doğrudan ilgili iki yazıya rastlanmıştır.

Gün Doğuşu Dergisindeki Yazılar

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Osmanlı basın hayatında özgür bir ortam vuku bulur. Bu dönemde ve takip eden yıllarda muhtelif alanlarda birçok dergi yayımlanır. *Gün Doğuşu* da bu

dönemlerde yayımlanan dergiler arasındadır. Zengin içeriğiyle öne çıkan *Gün Doğuşu* dergisi sadece 8 sayı yayımlanır.

Gün Doğuşu, 1 Nisan-22 Mayıs 1919 arasında yayımlanan ve içerik itibarıyla dönemini aydınlatır nitelikte öneme sahiptir... Dergide, farklı bakış açılarıyla sunulan edebî ve bilimsel içeriklerin, öğreticilik gayesine uygun bir yayın politikasıyla yansıtıldığı görülür... Metinlerin okuyucuyu eğitmek, okuyucuların değişen dünya şartlarına ayak uydurmalarını sağlamak, özellikle de Batı'dan yapılan çeviriler sayesinde dünyada olup bitenlerden haberdar etmek gibi bir yönünün de olduğu görülmektedir (Özen, 2020: s.323).

İbrahim Aşkî de *Gün Doğuşu* dergisinde muhtelif yazılar ve şiirler kaleme alır. İlk sayıdan itibaren yazıları yayımlanan Aşkî, daha çok edebî tenkit üzerine yoğunlaşır. Bununla birlikte Aşkî'nin iki yazısı doğrudan çocuk eğitimiyle ilgilidir. Bunlardan ilki "Çocuklarımızı Nasıl Terbiye Edelim?" başlığını taşır.

Gün Doğuşu dergisinin ilk sayısında yer alan "Çocuklarımızı Nasıl Terbiye Edelim?" başlıklı yazının hemen girişinde İbrahim Aşkî, evvela terbiye verecek kişilerin donanımına dikkat çeker. Ona göre ebeveyn, muallim ya da mürebbiler, bizzat bu işle meşgul olmuş ve başarı göstermiş kişiler olmalıdır. İlim ve ahlak noktasında yetkin olan bu kişiler, eğitim alanında da kendilerini yetiştirmelidir. Çünkü kendi nefisini terbiye edemeyen başkasını da edemez. Çocuğu tanımak ve anlamak için kişi, öncelikle kendini tanımalı ve bilmelidir.

Diğer metinlerde olduğu gibi bu yazıda da Aşkî, çeşitli benzetmeler vasıtasıyla fikirlerine açıklık getirmeye çalışır. Mürebbi yani terbiye veren ya da eden kişi, tıpkı bir tabip edasıyla çocuğa yaklaşmalıdır. Hastalığın teşhisine göre tedavinin uygulanması gibi, çocuğun durumuna ve ihtiyaçlarına göre de terbiye verilmelidir. Burada yazar, bireysel farklılıklara vurgu yapar ve her çocuğun aynı terbiye sürecinden geçmesini tasvip etmez. Dolayısıyla mürebbiler, çocukları çok iyi tanımalı ve onların ihtiyaçlarını bilmelidir. Çocuğa verilecek terbiye, bu doğrultuda ilerlemelidir.

Yazar, bahçıvan ve fidan ilişkisinden yola çıkarak terbiye sürecini açıklar. Her çocuk bir gonca gibidir ve vakti geldiğinde açacaktır. Burada öne çıkan husus goncanın, tabiatına uygun olarak gelişimini tamamlamasıdır. Bahçıvan bu sürece müdahale değil müsaade etmelidir. Çocuğun gelişimi de buna göre değerlendirilmelidir. Yani terbiye süreci, çocuğun yaratılışında mevcut olan ilgi ve istidatlarını ortaya çıkarmaya yönelik olmalıdır. Eksik ya da hatalı bir süreç, çocuğun kabiliyetlerini köreltebilir.

Hamile bir kadının doğumdan önceki sorumlulukları, doğumdan sonrasına göre nispeten daha azdır. Yazara göre gebe kadın, ana rahmindeki çocuğun gelişimi için bazı hususlara dikkat ederek vazifesini hakkıyla yerine getirir. Bununla birlikte asıl sorumluluk doğumdan sonra başlar. Çocuk; ana kucağında, aile ortamında, mürebbi elinde iyi bir terbiye almalıdır. Aşkî, o dönemde bu hususlara dikkat edilmediğini ve çocuğa bazen baskı uygulandığını bazen de çocuğun aşırı serbest bırakıldığını belirtir.

Çocuğun gelişimini tabiat kanunları açısından yorumlayanlara göre çocuk, anne karnında nasıl yaratılmışsa doğduktan sonra da o şekilde gelişimine devam edecektir. Ancak Aşkî, doğumdan sonraki döneme ebeveynin, muallimin ve mürebbinin de dâhil olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu kişiler, terbiye sürecindeki işlevlerinin farkında olmalıdır.

İbrahim Aşkî, sonraki kısımda öğrenme sürecine dair tespitlerde bulunur. Ona göre herhangi bir konuda ilim sahibi olmak için tecrübe ve gözlem şarttır. İnsan, okudukları ve dinlediklerini akli ve hissiyle idrak edip özümsemelidir. Ancak bu şekilde, öğrendikleri onun fikir hayatına dâhil olabilir. Yazar, temeli iyi atılmış bir bina ve kök salmış bir ağaç gibi bilginin de tecrübeyle muhkem olması gerektiğine vurgu yapar. Talim ve terbiye alanında edinilen bilgiler araştırılmalı ve gerekli uygulamalar yapılmalıdır. Bütün bunlar, yaşama da yansımalıdır.

İlmin gereğini yerine getirmek için kişide, teorik bilginin yanında onu uygulamaya dönecek kabiliyetin de olması gerekir. Kişi, okuyarak ya da dinleyerek edindiği bilgileri kendisi de deneyimlemelidir. Aşkî'nin belirttiği gibi çocuk hakkında edinilen bilgiler, çocuğu gözlemleyerek

pekiştirilmelidir. Yazar, diğer mesleklerden verdiği örneklerle, teorik bilginin yanında uygulamanın da ne kadar önemli olduğuna dikkat çeker. Bununla birlikte kişi, sadece kendi deneyim ve gözlemleriyle yetinmemeli, alanıyla ilgili her şeyden istifade etmeye çalışmalıdır. Bu noktada, kibirden uzak durmalıdır.

Aşkî'ye göre âlim kişi, ilmin zaruretinin ve kıymetinin farkında olduğundan, nerede ve kimde olursa olsun ilim edinmek için elinden gelen her türlü çabayı tereddütsüz gösterir. Yine, âlim bilir ki insan, maddi ve manevi olarak hem diğer insanlara hem de kâinata muhtaçtır.

Yazar, yukarıdaki açıklamaları yaptıktan sonra "Çocuklarımızı Nasıl Terbiye Edelim?" başlıklı yazısını neticelendirir. Ona göre çocuk ve terbiye hususunda ebeveyn, muallim ve mürebbilerin bilgi sahibi olması ve bu doğrultuda davranması gerekmektedir.

İbrahim Aşkî'nin *Gün Doğuşu* dergisindeki ikinci yazısı, "Çocuğun Mertebesi ve Hakkı" başlığını taşır. Bu metnin girişinde yazar çocuğun dünyaya gelişini, suyun membaından çıkışına benzetir. Gökyüzünden yeryüzüne inen su damlaları, toprak altındaki birçok tabakadan süzöldükten sonra membaina ulaşıp akmaya başlar. Bu yolculuğunda suyun miktarı ve vasıfları, geçtiği tüm tabakaların özelliklerine göre şekillenir. Tıpkı bu şekilde, çocuğun yaratılışı ana rahminden önceki dönemleri de kapsar. Yani çocuğun maddi manevi tüm vasıfları, geçmişin ve içinde bulunulan zamanın müşterek bir eseridir. Burada yazar bir yandan yaratılışa vurgu yaparken diğer yandan doğum sonrası ortamın önemine dikkat çeker. Anne ve babalar da bu sürecin içerisindedir. Çocuğunda iyilik görmek isteyen kişi, küçük büyük tüm kötülüklerden sürekli uzak durmalı ve iyiliklere yönelmelidir. Yazara göre çocukta terbiye süreci, doğumdan önceki aşamaları da kapsamaktadır. Çok uzun bir süreç olan terbiyede, aile önemli bir aşamadır ve yazar da buna dair fikirlerini açıklar.

Osmanlı kültüründe erkek çocuğa "mahdum" denilmektedir. Aşkî, bu kelimenin diğer anlamına dikkat çeker ve kelimenin manasının "kendisine hizmet edilen" olduğunu belirtir. Bu doğrultuda, tüm aile fertlerinin çocuğa hizmet etmesi gerekmektedir. "Mahdum" kelimesinden yola çıkılarak yazarın sadece erkek çocukların eğitimine önem verdiği düşünölmemelidir. Diğer eserleri göz önünde bulundurulduğunda Aşkî'nin bu konuda bir ayırım yapmadığı görülür. Çocuğun maddi ve manevi aciz olduğu düşünöldüğünde, aile içinde en çok onun korunması ve kollanmasına özen gösterilmelidir. Bütün davranışlarında acizliği ve zayıflığı görönen çocuk, insanda merhamet, şefkat ve sevgi uyandırır. Nefes almayı, meme emmeyi, uzuvlarını kullanmayı, açlığı, tokluğu, yürümeyi vb. henüz bilmeyen çocuğa bütün bunlar sabırla öğretilmelidir. Aşkî'ye göre çocuğa hizmet etmek, bilmediklerini ve öğrenmek istediklerini öğretmek, muhtaç olduğu ilmi ona vermek demektir.

Yazar, ilerleyen kısımlarda ayrıntıların önemine dikkat çeker. Ona göre çocuğa yemek vermek yerine, yemesini öğretmek gerekir. Bununla birlikte nimeti güzel ve iyi bir şekilde kullanmayı öğretmek, nimetin sahibini de tanıtmak gereklidir. Aşkî'nin dinî ve tasavvufi yönleri göz önünde bulundurulduğunda onun bu ifadelerle ahlak eğitimine vurgu yaptığı söylenebilir. Ahlak konusunda hassas olan yazar, bu vazifenin yerine getirilmemesi durumunda çocuğa hakkının verilmediğini düşünür ve neticede çocuğun aileye bir bela, bir musibet olabileceği hususunda uyarıda bulunur.

Yazar, çocuğun yaratılışı gereği aciz ve zayıf olduğunu birçok kez vurgular. Çocuğun hataları, kabahatleri, bağırması bu özelliğinden kaynaklanır. Büyüklerin yaptığı hata ve kabahatler çocukta göröldüğünde, çocuğu akılsız veya kötü niyetli olarak değerlendirmek cehalettir. Dolayısıyla çocuğa hizmet, yardım ve rehberlik etme hem sürekli olmalı hem de sevgi, şefkat, ihtimam ve mülayimlik düşturlarıyla gerçekleşmelidir.

Aşkî'nin öne çıkardığı hususlardan biri de çocuğun ihtiyaçlarının giderilmesinin önemidir. Ona göre çocuğun ihtiyaçları tam zamanında ve mekânında giderilmeli, erteleme ya da değişiklik yapılmamalıdır. Çünkü çocuk bir fidan gibi naziktir, ihtiyaçları giderilmezse bundan zihnen ve bedenen etkilenir. Yazar, çocuğun sabırsızlığına da dikkat çeker. Çocuk, doğası gereği sabırsızdır dolayısıyla yetişkinlerin, çocuğu idare edebilmesi için daha fazla sabır göstermesi gerekir. Çocuğun sabır ve

tahammül eksikliğinin yanında bilgisizliği de söz konusudur. Çocuk, ilme ihtiyaç duyarak etrafına aciz ve zayıf bir şekilde baktığı anda, onun bu ihtiyacı en güzel ve makbul bir surette giderilmelidir. Bunun ertelenmemesi gerekir. Yazar, bu konuda sorumluluğu yetişkinlere yükler. Çocuğa bilmediğini öğretmemek, çocuğun değil ebeveynin, mürebbinin ya da muallimin aczi ve ehliyetsizliğidir.

Yazar, terbiye sürecini yine bahçıvan ve fidan metaforuyla izah etmeye çalışır. Bahçıvan bir fidanı yetiştirirken topraktan güneşe kadar her şeyi göz önünde bulundurur. Özenle yetiştirilen fidanın dal budak salmasında, çiçek açıp meyve vermesinde bahçıvanın bakım yapmak dışında herhangi bir müdahalesi bulunmaz. Aşkî bu metaforla terbiye sürecinin özünü anlatmaya çalışır. Yani terbiye veya eğitim, çocuğun özünde var olan ilgi ve istidatların doğal bir şekilde ortaya çıkmasına imkân vermelidir. Ebeveyn, mürebbi ya da muallim bu süreçte bir bahçıvan gibidir. Fidan, bahçıvanın isteğine göre meyve veremeyeceği gibi çocuk da başkalarının isteğine göre terbiye edilemez.

Yazar, sonraki bölümde kaptan, süvari, makinist, tüccar ve muharrir mesleklerini örnek göstererek bir işte başarıya ulaşmak için o işin kanun ve kurallarına göre davranmanın gerektiğini belirtir. Çocuğu bir fidan, bir gemi, bir makine, bir kitap, bir âlem vb. şeklinde görmek ve değerlendirmek olasıdır. Bununla birlikte Aşkî'ye göre, çocuğun özü olduğu gibi kabul edilmeli, kendini gerçekleştirme hususunda ona serbest bir ortam oluşturulmalı ve engellerin önüne geçilmelidir. Ebeveynin vazifesini bu şekilde göstermek kolaydır ancak bu işin güzel bir şekilde ifa edilmesi oldukça zordur. Bu güçlükleri, işin içine girenler ve bu duyguya sahip olanlar çeker.

İbrahim Aşkî metnin son bölümlerinde, yazının başlığında belirttiği çocuğun mertebesi ve hakkına dair fikirlerini somut bir şekilde açıklar. Çocuk, aciz ve zayıf olduğundan herkesten daha çok hizmete muhtaçtır. Dolayısıyla çocuğa hizmet etmek için ne gerekiyorsa tereddütsüz yerine getirilmelidir. Bu uğurda servet, zahmet, emek, çaba vb. her türlü fedakârlığı yapmak gerekir. Aksi takdirde anne ve babalar görevlerini yerine getirmemiş olur ve çocuklarından karşılık bekleyemez. Aşkî'ye göre çocuk, ailenin sultanıdır ve bütün aile onun yardımcısı olmalıdır.

Çocuk için yapılan manevi fedakârlık, maddiyattan daha önemlidir. Anne veya baba, çocukla birlikte zaman geçirirken kendi işlerini, endişelerini bir kenara bırakıp çocuğun istek ve ilgileri doğrultusunda ona eşlik eder. Aşkî'ye göre bu fedakârlıklar çok kıymetlidir. Ailenin bütün yaşamı, çocuğa odaklı olmalıdır. Çocuk, istenmedik davranış sergilediğinde ona daima yumuşak davranılmalı, gülüp geldiğinde her şey unutulmalıdır. Yazar son olarak, doğrudan emir ve nasihat verme konusunda uyarıda bulunur. Çocuğa kinaye, istirham ve istifham şeklinde dolaylı yollarla emir ve nasihatler verilmelidir. Elbette ki bütün bunları uygulamak zor bir süreçtir.

Sonuç ve Tartışma

İbrahim Aşkî; telif ve tercüme eserleriyle, hazırladığı ders kitaplarıyla, muhtelif dergilerdeki yazılarıyla ilim dünyasının birçok disiplinine katkıda bulunan ender münevverlerden biri olmuştur. Edebiyat, matematik, tasavvuf, mühendislik gibi geniş bir ilgi alanına sahip olan yazarın bazı eserleri doğrudan eğitimle ilgilidir. Özellikle çocukların eğitimine ayrı bir önem veren Aşkî, bu sürecin ayrıntılarını eserlerinde ele almıştır.

İbrahim Aşkî'nin *Gün Doğuşu* dergisindeki yazılarından ikisi doğrudan çocuk eğitimiyle ilgilidir. "Çocuklarımızı Nasıl Terbiye Edelim?" başlıklı ilk metinde yazar, öncelikle terbiye veren kişilerin yetkinliğine vurgu yapar. Ona göre, çocukları eğiten kişilerin ilim, ahlak ve çocuk eğitimi konularında donanımlı olması gerekir. Her çocuğun farklı yaratıldığını düşünen Aşkî, ihtiyaçlara göre terbiye verilmesi gerektiğini söyler. Yani terbiye, her çocuğa aynı şekilde verilmemeli, bireysel farklılıklara dikkat edilmelidir. Terbiye sürecine dâhil olan ebeveyn, mürebbi veya muallim, çocuğun doğuştan sahip olduğu ilgi ve istidatların doğal bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamalı, sürece müdahale edip yanlış yönlendirmeye sebep olmamalıdır. Yazarın öne çıkardığı hususlardan biri de gözlem ve tecrübedir. Terbiye alanında edinilen bilgiler, bu yollarla özümsemeli ve çocuktan hareketle süreç işlemelidir.

Gün Doğuşu dergisindeki “Çocuğun Mertebesi ve Hakkı” başlıklı ikinci yazıda İbrahim Aşkı, öncelikle terbiye sürecinin doğumdan önceki dönemlerden itibaren başladığına dikkat çeker. Dolayısıyla ebeveynler, bu farkındalıkla davranmalıdır. Sonrasında yazar, çocuğun yaratılışı gereği aciz ve zayıf olduğunu belirtir. Bu doğrultuda bütün aile fertleri çocuğu koruyup kollamalı ve ona, ihtiyaç duyduğu hizmet ve ilmi sabırla, sevgiyle, şefkatle vermelidir. Bütün bunlar yapılırken zaman ve mekâna dikkat edilmeli, ihtiyaçların giderilmesinde erteleme veyahut değişiklik yapılmamalıdır. İhtiyaçları giderilmeyen çocuk, zihnen ve bedenen olumsuz etkilenir. Diğer taraftan, çocuğa emir ve nasihatler doğrudan değil dolaylı bir şekilde verilmelidir. Terbiye sürecinin sorumluluğu çocukta değil ebeveyn, mürebbi ya da muallimdedir. Hem maddi hem de manevi fedakârlık gerektiren bu süreç, herkes için zor ve meşakkatlidir. Bu yazıda da Aşkı, çocuğun ilgi ve istidatlarına dikkat çekerek bireysel farklılıklara vurgu yapar. Çocuğa özgür bir ortam oluşturulmalı ve bu sayede onun doğuştan gelen yeteneklerinin ortaya çıkması sağlanmalıdır. Yazara göre terbiye sürecinde ahlak da göz ardı edilmemelidir. Aksi takdirde, aile için saadet kaynağı olan çocuk, bir musibete dönüşebilir.

Analitik bir düşünce yapısına sahip olan İbrahim Aşkı, yüz yıl önce yayımladığı eserlerde eğitim sorununu uzun vadeli olarak düşünmüş ve bugün dahi tartışma konusu olan mevzulara açıklık getirmeye çalışmıştır. Yazar, bireysel farklılıkların önemine dikkat çekmiş ve her çocuğun ilgi ve istidatları doğrultusunda eğitilmesini tavsiye etmiştir. Bugün yanlış yönlendirme sonucunda birçok kişi, ilgi ve yeteneklerinden uzak alanlarda çalışmaktadır. Özellikle meslek seçiminde bu hususlara dikkat edilmediği için kişilerin kendilerini gerçekleştirme amaçları da yarım kalmıştır. Aileler, çocukların kabiliyetlerini değil ikbal endişesini ön planda tutmaktadır.

Aşkı, çocuk eğitimiyle doğrudan ilgili olan kişilerin yetkinliğine de vurgu yapmıştır. Bugün, ailelerin ve eğitimcilerin çocuk eğitimi alanındaki bilgi ve birikimi nispeten istenilen seviyeye ulaşmıştır. Çocuğa yaklaşım tarzı konusunda da önemli bir aşama kaydedildiği söylenebilir. Yazarın ahlakla ilgili uyarıları da dikkate alınmalıdır. Günümüzde akademik başarıya odaklanan eğitimciler ve aileler, ahlak konusunu göz ardı etmektedir. Bu da kendisine, ailesine ve topluma yabancılaşmış bireylerin yetişmesine sebep olmaktadır.

Etik Kurul İzin Bilgileri

Çalışma eser incelemesi türünden olup etik kurul izni gerektiren çalışmalar sınıfına dâhil değildir.

Araştırmacıların Katkı Oranları Beyanı

Araştırmanın tüm aşamalarında iki yazar da eşit katkıda bulunmuştur.

Çatışma Beyanı

Yazarların araştırma ile ilgili bir çatışma beyanı bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akün, Ö. F. (1995). Fâik Reşad. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, 103-109. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/12/C12004405.pdf>
- Akyüz, Y. (2020). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Demirel, Ş. (2010). *İbrahim Aşkı (Tanık) çocukların şiir defteri*. Medipres Yayınları.
- Günaydın, Y. T. (2013). Ahlakçı bir edebiyat hocası: İbrahim Aşkı Tanık (1873-1977). *Diyanet*, 268, 68-70.
- Kenan, S. (2012). Türkiye (Eğitim Öğretim). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41, 586- 593. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/41/C41023355.pdf>

Kısakürek, N. F. (2021). *O ve ben*. Büyük Doğu Yayınları.

Özdemir, M. (2011). *Çocukların şiir defteri İbrahim Aşkî Tanık*. Timaş Yayınları.

Özen, S. (2020). *Gün Doğuşu mecmuasının çeviri yazısı ve edebî metinlerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Uçman, A. (1999). İstılâhât-ı İlmîyye Encümeni. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 207-209. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/19/C19006316.pdf>

Yarbağ, C. (1967). 94 yaşında dinç bir denizci İbrahim Aşkî. *Hayat Tarih Mecmuası*, 6, 30-35.

Yiğitoğlu, M. & Sağlam, A. (2021). *İbrahim Aşkî'nin telif eserleri (incelemeler-metinler)*. Eğitim Yayınevi.

Çocuklarımızı Nasıl Terbiye Edelim?²

Bu su'âle en iyi cevâb verebilecek kimse, bilfi'il çocuk terbiye etmeye çalışan ve muvaffak olan zât olabilir ki bu zât evvel emirde kendi 'ilim ve ahlâkını tekmil etmiş ve çocuk kimdir, terbiye nedir iyice öğrenmiş olur. Zîrâ nefsin terbiye etmeyen âharı hiç edemez. Zîrâ çocuk kimdir bilmek için insân evvelâ kendini iyi bilmelidir.

Mürebbî tabîb gibidir. Tabîb mu'âyene ve teşhîs ile ihtiyâcı anlayıp ona göre 'ilâc vereceği gibi mürebbî de çocuğu dâ'imâ gözetleyip hâline ve ihtiyâcına göre tedbîr ittihâz eder. Tabîb bedeni ve zihni ne kadar iyi okur ve anlarsa o kadar iyi îfâ-yı vazîfe eder; mürebbî de çocuğu ne kadar iyi okur anlarsa o kadar iyi terbiye eder. Zîrâ tabîbe tedâviyi bizzât maraz göstereceği gibi mürebbiye de terbiyeyi çocuk ta'lîm eder. Hâkim, derler ki kendi kendisine hükmetmez; belki mahkûm, hâliyle, ona böyle veyâ şöyle hüküm ver diye 'ilâm eder; ya'nî hâkim, hükmünü, mahkûmdan alıp söyler ve hakîkatte hükmü veren hâkim değil mahkûmdur. Hülâsa mürebbiye terbiye için hatt-ı hareket ta'yîn eden çocuktur, çocuğun hâl ve şânıdır. Binâ'en'aleyh mürebbî çocuğun hakikatini bilir, mâhiyetini görürse terbiyenin yolunu bulur ve o yolda ileri gider. Her işte muvaffakiyet bilenidir. Harbde hasmının hâlini doğru ve iyi bilen ve ona göre hâlini bildirmeyen muzaffer olur. Keşiflere, îcâdlara nâ'il olan zâtlar, tabî'atı ve eşyâyı dikkatle okuyup anlamaya çalışanlardır. Deniz, gemi nedir kim iyi bilirse o en iyi gemici olur.

Filhakîka hepimiz çocuk kimdir bilmeliyiz. Bilenler demişler ki çocuk bir gonca gibidir ki açılacaktır; tabî'atın kucığında tadrîcen inkişâf edecektir. Burada bâğçevânın vazîfesi ne ise mürebbînin de odur. Bâğçevân goncanın açılmasına, meyvenin büyümesine hizmet eder; lâkin o fi'î-i tabî'iyye müdâhale değil müsâ'ade etmek sûretiyle eder. Gonca, meyve, tabî'at ve hilkatinin muktezâsına tebe'an açılır, büyür; bâğçevânın nezâreti ve hizmetiyle değil. İyi bâğçevân bilir ki gonca, meyve, her şey fitratın emri altındadır; kendi de öyle. Bunun için bâğçesindeki şeyler lisân-ı hâl ile ona ne söylerlerse onu yapar.

Yine bilenler demişler ki ana rahminde çocuk nasıl tezâhür ve tekâmül ediyorsa ana kucığında, 'â'ile ve mürebbî elinde de öyle terbiye görmelidir. Hâmil bir kadın yavrusuna iyi gelecek hâl ve harekette bulunmaktan ve zarar verecekleri terk etmekten başka bir şey yapmazsa vazîfesini hüsn-i îfâ etmiş olur. Eğer çocuk doğurduktan sonra da böyle hareket etseydi en iyi mürebbî olurdu. Hâlbuki câhilâne müdâhale ediyor; çocuğa dâ'imâ mürebbî olacağına ba'zen dost, ba'zen düşman, ba'zen zâlim, ba'zen yabancı, ba'zen sert, ba'zen yumuşak oluyor. Kâh hâkim, kâh mahkûm oluyor.

Filhakîka bu 'âleme 'ulemâ mehd nazarıyla bakarlar; hattâ mehd-i tabî'at sözü teşbîh yani hayâl değil hakîkattir derler. Çocuk rahm-i mâderde nasıl halk olunageliyorsa bu 'âlemde de öyle tasvîr ve ikmâl olunagitmektedir. Yalnız musavvirin isti'mâl ettiği kalem yâhûd âletlere ana baba yâhûd mu'allim ve mürebbî de dâhil oluyor. Binâ'en'aleyh mürebbî vazîfesini böyle bilip böyle yapmalı ve bunu ne tecâvüz edip ileri gitmeli, ne de tecâhül edip geri kalmalı.

İnsân kendi nefsinde tecrübe ve müşâhede etmedikçe bir şey hakkında küçük bir 'ilim, bir fikir sâhibi olamaz. Leysel-haberu ke'l mu'âyene³. Terbiyeye, 'âleme, tabî'at ve hilkate dâ'ir ne okursa okusun ne dinlerse dinlesin müktesebât-ı 'akliye binnefs his, idrâk ve müşâhede edilmezse insâna mâl olmaz; hazmolunmayan veya temsîl olunamayan ta'âm hayât-ı bedeniyeye dâhil olamayacağı gibi böyle şeyler de hayât-ı fikriyeden hâric kalır. Binâ temelli ve ağaç köklü olmalı ki yaşasın. Binâ'en'aleyh ta'lîm ve terbiye bâbında, ne kadar okumuş olursak olalım nefsimizde tahkîkât, tatbîkât yapmadıkça ve gördüğümüzü, okuyup dinlediğimizi kendi hayâtımızla teşrîk ve tevhit etmedikçe bilfi'il iş görmek yolunda pek yaya kalırız. 'Alelhusûs 'ilmin muktezâsıyla 'âmil olmakta nazarî ve 'amelî bir meleke iktisâbı da ayrıca lâzımdır. Çünkü kitâb yâhûd hitâb bir tercüme, bir nakilden 'ibârettir ki aslı, mevzû'bahis olan şeydir; meselâ terbiye-i etfâl kitâbının mevzû'u çocuktur, mü'ellif çocuğu okumuş, bize naklediyor. Söylediğini iyi anlamak için çocuğu biz de doğrudan doğruya okumalıyız. Yoksa o

² Bu yazı, 1 Nisan 1919'da yayımlanan *Gün Doğuşu* dergisinin 1. sayısının 19-21. sayfalarında yer almaktadır.

³ Haber almak, görmek gibi değildir.

bâbdaki 'ilmimiz bir haberden 'ibâret kalır. Hâsılı terbiyede muvaffakiyet yalnız bilenlerin ve bilmeyenlerin sözlerini dinlemek ve bellekle olmak; harbde muzafferiyet, muhârib ve gâlib olanların sözlerini bellekle olmayacağı gibi; kezâlik icrâ-yı tabâbete salâhiyet ve o bâbda muvaffakiyet, tabîblerin kitâblarını okumak ve derslerini dinlemekle olamayacağı gibi. Bil'akis yalnız kendi tecrübe ve müşâhedesine hasr-ı nazar etmek de ifâ-yı vazîfeye kifâyet etmez. İnsân bittabi' medenîdir ve değil kendi gibi insâna benî âdeme, hattâ bütün mahlûkât ve cemâdâta bizzarûre muhtâcdır ve bu ihtiyâcdan hiçbir zamân ve mekânda istiğnâsı olamaz, eğer kemâlât görmek ve göstermek istiyorsa. 'Akıl ve hikmete münâfi olmasındandır ki enâniyet merdûddur.

'Âlim, 'ilmin kıymetini ve 'ilme ihtiyâcın zarûretini pek iyi bildiği içindir ki nerede ve kimde bulursa gâ'ibi ve tâlibi imiş gibi bilâihtiyâr ve bilâtereddûd alır ve gelenden geçenden, hayvândan cemâddan Yûsuf'unu su'âl eden Ya'kûb gibi olur. Yine 'âlim bilir ki insânsız 'âlem ve 'âlemsiz insân tasavvuru muhâldir, bâtıldır. Bunun için insân bütün bedeniyle insân olduğu gibi 'âlem de insânıyla berâber 'âlemdir. Bunun için hepimiz hayât-ı mâddiyemizde olduğu gibi hayât-ı ma'neviyemizde de bütün benî âdeme ve bütün kâ'inâta zarûrî ve kat'î olarak müftekiriz.

Şimdi çocuklarımızı nasıl terbiye edelim su'âline cevâb olarak diyebiliriz ki evvelâ çocuk kimdir iyi tanınmalı ve terbiye nedir iyi bilmeliyiz. Ve sonra ona göre hareket etmeliyiz. Demek ki evvel emirde çocuk nasıl bir mahlûktur; hilkatı, tabî'atı, kâbiliyeti nedir? Tâm mı yaratılmıştır, eksik mi? Neye muhtâctır, ihtiyâcı ne hadde kadardır? Bize ta'alluku ve bizim ona karşı vazîfemiz ve hakkımız nedir? Gibi su'âllerin cevâbını verebilmeliyiz.

Çocuğun Mertebesi ve Hakkı⁴

Çocuğun bize gelmezden evvel bir mevcûdiyeti, bir mâzîsi olduğunu gördük; bu vecih ile gökten yere indikten sonra tahte'l-arz birçok tabakalardan mürûr etmek üzere cereyân ede ede nihâyet bir noktada yeryüzüne çıkıp yeniden akmaya başlayan suya teşbîh olunabilir. Bizim köyümüze gelen suyun kemiyet ve keyfiyeti menba'ından beri geçtiği yerlere tâbi' olduğu gibi nebe'an etmezden evvel mürûr ettiği tabakât-ı arziyeye de tâbi'dir; ya'nî çocuk rahm-i mâderde var oluyor değil, varlığın şâmil ma'nâsıyla rahm-i mâdere geliyor, düşüyor; hilkat orada yâhûd doğduktan sonra başlamıyor, daha evvel başlamış, binâ'en'aleyh çocukta tedricen veyâ def'aten zuhûr eden evsâf-ı mâddiye ve ma'neviye mâzî ile hâlin müşterek ve mümtezic eseridir ki bu eserlerin mü'essirleri meyânında biz ya'nî ebeveyn de dâhiliz. Evlâdında hasenât görmek isteyen kendini cüz'î, küllî seyri'âttan âleddevâm tecrîd ve hasenât ile tezyîn etmeli; ya'nî çocuğu terbiye etmeye, doğmazdan pek çok evvel başlamalı. Biz burada terbiyeye 'alel'âde hangi yaşta başlanıyorsa oradan itibâr ile tevcîh-i nazar edeceğiz. Vâkî'â terbiyede mebd'e'î iyi ve doğru düşünüp esâs vaz' etmenin mâba'd için büyük, pek büyük te'sîri olur. Lâkin o bahis ya'nî çocuğun bize gelmezden evvel matlûba her vecih ile muvâfık bir muhîte girip yetişmesini ve öyle bir tarîkten geçmesini te'mîn etmek mes'elesi bildiğimiz ba'delmîlâd terbiye mâddesinin besmelesi veyâ fâtihâsı olduğu cihetle sûret-i mahsûsada mütâla'a ve müzâkere edilecek ve şimdi burada çocuğun 'â'ilede mertebesi ve hakkı düşünülecektir.

Çocuğa mahdûm denilmesinde büyük bir hakîkat görünüyor. Çünkü mahdûm, kendisine hizmet edilen demektir. Bu hâlde peder, vâlîde ve sâ'ir efrâd-ı 'â'ile çocuğa hizmet edecekler. Filhakîka çocuğun mâddeten ve ma'nen en 'âciz olduğu iyi düşünülür ve hiç unutulmazsa 'â'ile içinde ma'îşet ve sıyânete en ziyâde ihtimâm edilecek çocuk olduğuna hükmedilir. Çocuğun 'acz ü za'afı bütün harekât ve sekenâtında zâhirdir; o derecede ki ona bakıp da merhamet, şefkat, muhabbet duymamak mümkün değildir. Meselâ doğar, nefes almasını bilmez, siz öğreteceksiniz. Meme emmesini bilmez, sûret-i mahsûsada siz ta'lîm edeceksiniz. Ellerini, ayaklarını hareket ettirmesini bilmez, hattâ onların ne olduğunu bilmez. Açlığını bilmez; doyduğunu bilmez; dişleri çıkar, yemeği çiğnemesini bilmez. Ayağa kalkar, yürümesini beceremez. Hâsılı dikkat edilirse görülür ki hiçbir şey bilmez, o kadar bilmez ki biz ta'accüb ederiz, bunu bilmeyecek ne var deriz; ba'zen hiddet bile ederiz. Binâ'en'aleyh çocuğa hizmet,

⁴ Bu yazı, 15 Mayıs 1919'da yayımlanan *Gün Doğuşu* dergisinin 7. sayısının 154-157. sayfalarında yer almaktadır.

bütün bilmediklerini ve bittabi' öğrenmek istediklerini öğretmektir; ya'nî ona muhtâc olduğu 'ilmi vermektir.

Meselâ çocuğa yemek vermek ona bir hizmet etmektir; lâkin asıl mes'ele, asıl hizmet, yemesini öğretmektir. Ona da bize de rızığımızı veren veriyor; bizim o bâbda gerçekten dâhlimiz yok; bize düşen, ni'meti hüsn-i isti'mâl etmesini, velîni'meti bilmesini öğretmektir. Vazîfemizi bu nokta-i nazardan 'ayân olarak ta'yîn edip de îfâsına ihtimâm etmezsek çocuğa hakkını vermemiş oluruz ve böyle bir hakka tecâvüz etmenin cezâsını da o zamân ve mekânda mutlakâ görürüz ki o da çocuğun 'â'ileye bir ni'met ve sa'âdet olmaktan çıkıp bir belâ, bir musîbet olmasına kadar varır.

Çocuğun 'âciz ve za'îf olduğunu bilmeliyiz. Hatâları, kabâhatleri hep 'aciz u za'afındandır; bağırıp çağırması, atıp tutması da öyle. Hattâ büyükler yaptığı hâlde hatâ ve kabâhat 'addolunacak ef'âlin çocuktan sudûrunu görüp de yine öyle 'addetmek ve hele çocuğa 'akılsızlık yâhûd sû-i kasid gibi hâller isnâd etmek büyük cehâlettir; cehâleti kabûl etmezsek bu hareketimiz 'âcize ve za'ife kasdî bir tecâvüz olur. Binâ'en'aleyh çocuğa hizmet, mu'âvenet ve delâletimiz hem dâ'imî olmalı hem de merhamete, şefkate ve muhabbete lâayk bir takayyüd, bir ihtimâm, bir mülâyemet ile olmalı.

Çocuğa edilecek hizmet mutlakâ tâm zamânında, mekânında ve îcâb ettiği sûrette yapılmalı ve aslâ te'hîr, tebdîl edilmemelidir. Çünkü çocuk fidan gibi nâziktir, ihtiyâcı tâm ânında tesviye edilmezse beden ve zihnen müte'essir olur. Büyükler gibi sağlam, kaba değildir, sâniyen çocuk sabırsızdır. Ya'nî uzunca bir 'ömür sürüp de bir haylî sabır dersi almış değildir nefsimize rücû' ile düşünürsek çocuğun sabırsızlığını pek tabî'î buluruz. Bunun için çocuğumuzda ne derece sabırsızlık görürsek kendimiz o derecenin fevkinde sabır göstermeliyiz ki müdür ve müdebbir olabilelim. Sâlisen bu tahammül ve sabır fıkânına bir de 'ilim noksânını 'ilâve etmeliyiz. Çocuğun cehlini bilfi'îl anladığı ve 'ilme ihtiyâcını gerçekten duyduğu ve binâ'en'aleyh 'âciz ve za'if etrafına bakındığı vakit ona muhtâc olduğu 'ilmi en tabî'î, en güzel, en makbûl bir sûrette yetiştirmeli; bu zamânı geçirirsek bir vazîfeyi terk, bir hakkı ibtâl etmiş oluruz. Eğer çocuğa bilmediğini, isteyerek severek öğretmek üzere öğretmezsek 'âciz veyâ nâehil olduğumuzu i'tirâf etmeliyiz. Çünkü çocuğun öğrenmekten 'âciz olduğuna hükmedilmezden evvel bizim öğretmekten 'âciz olduğumuz tezâhür eder.

Bâğçevân yetiştireceği bir fidan için kuytu, güneşli bir yer, yumuşak ve zengin toprak, örtü vesâ'ire hâzırlar; tohumu eker, örter, su verir; muzır böceklerden vesâ'ireden vikâye eder. Fide olunca daha ziyâde gözünü açar. Yetişmiş fidanlardan, büyümüş ağaçlardan ziyâde taze fidanlara bakar. Bilir ki onlar pek nâziktir. Yine bilir ki onların gizli ve aşikâre düşmanları pek kesretli ve pek kuvvetlidir. Bundan mâ'adâ bâğçevân fidanı büyümekte, dal budak salıvermekte, çiçek açıp meyve vermekte kendi emrine tâbî' kılmaya çalışmaz, hattâ bunu hâtırına bile getirmez. Bil'akis fidanın ihtiyâcı ne ise onu bilip tedârik eder; fidan lisân-ı hâliyle ne söylüyorsa onu anlayıp cevâbını verir; bütün mu'âmele ve idâresinde, bütün vazîfesinde fidanın hükmüne teba'iyet eder; bilir ki hizmet ve muvaffakiyet mutlakâ böyle olur, başka türlü olmaz.

Kaptan akan suya, esen rüzgâra göre gemisini idâre ve muhâfaza eder; süvârî hayvânını bilerek kullanır. Makinist, makinesini tanzîm eden ve hareket ettiren kuvvetleri gözeterek işletir. Tâcir mâlını ve müşterîsini bilip onlardan istihrâc ettiği ahkâma göre hareket ve mu'âmele ederse işinde muvaffak olur. Muharrir, muhâtablarının hayâtını, hissiyâtını, ihtiyâcâtını besleyip de yazarsa okutur. Hâsılı insân bir kuvveti, bir mevcûdiyeti tasarruf ve idâre etmek isterse onu tasarruf ve idâre eden kuvvetlere, kânûnlara tav'an ve tamâmen mutî' vü münkâd olmalıdır ve bunun başka yolu yoktur.

İşte çocuğumuza böyle yetiştirilecek bir fidan, idâre edilecek bir gemi, bir makine nazarıyla bakarız. Yâhûd mütâla'a ve te'lif edilecek bir kitâb, rasad ve keşfedilecek bir 'âlem, halledilecek bir mes'ele, işletilecek bir sermaye, mütekellim olacak bir muhâtab, metbû' olacak bir tâbî' nazarıyla da bakabiliriz. Lâkin böyle hangi noktadan görürsek görelim onu göründüğü gibi görmeye, olduğu gibi bilmeye ve bu görgü ve bilgi ile hareket ederek onu olacağı gibi yapmaya çalışmalıyız; ya'nî onu olacağı gibi olmakta tamâmiyle serbest bırakıp böyle büyümesine hizmet edecek esbâbı ihzâr ve ikmâl, mânî' olacak esbâbı izâleye dikkat etmeliyiz.

Ebeveynin vazîfesini böyle göstermek bakınız ne kolaydır; lâkin hüsn-i îfâsına gelince iş pek ziyâde, güçleşir. Ma'mâfîh bu su'ûbeti de işin içine gerçekten girenler ve duygusu olanlar çeker.

Şimdi çocuğun 'â'ile ve cem'iyet içinde mertebesini ve hakkını ta'yîn edebiliriz. Mâdemki çocuk içimizde dâ'imâ ve mutlakâ en 'âciz, en za'îftir, herkesten evvel ve herkesten ziyâde hizmete muhtâcdır; çocuğa hizmet edebilmek için ne servet, ne dikkat sarf etmek lâzım gelirse bilâtereddüt ve bilâihtiyar sarf etmeliyiz; bu bâbda ne kadar zahmet çekmek îcâb ederse çekmeliyiz; ne kadar üzölmek, ne kadar özenmek lâzım gelirse çekinmemeliyiz. Uğraşmaktan, çabalamaktan, gece gündüz düşünmekten aslâ fâriğ olmamalıyız. Hâsılı her fedâkârlığı yapmalıyız yoksa vazîfemizi terk etmiş oluruz; şefkatte, muhabbette nâkıs oluruz. Hakîkî ana, baba mertebesinin dînunda kalırız ve evlâdımızdan bir mukâbele beklemeye hakkımız olmaz. Bunun için çocuğun mertebesi, 'â'ile devletinde 'âdetâ hâkim, sultân mertebesidir ve bütün 'â'ile onun tâbî'i ve hâdimidir; çocuğun bu mertebesi onun hakkıdır ve ona hakkını vermek bizim vazîfemizdir.

Evlâda karşı vazîfesini îfâ edebilmek için ebeveynin en büyük fedâkârlığı ma'nen olur; o mâddî fedâkârlık ma'nevinin yanında pek sönük kalır. Meselâ baba yâhûd ana çocukla berâber bulunduğu vakit mutlakâ onun tabî'î olan hevesât ve temâyülâtına mûmâşât ederek kendi emellerini, endîşelerini kâmilten terk etmeye mecbûrdur; yoksa müsâdeme muhakkaktır. 'Â'ilenin bütün umûr-ı ma'îşeti ve hayâtı çocuğun umûr-ı terbiye ve idâresine tâbî' olur. Dâ'imâ lütuf ile mûmâşât ve müdârâ ile hareket etmek, çocuk serteldikçe yumuşamak, o âteş püskürdükçe ona yalvarmak, yaltaklanmak, ma'mâfîh nâdiren îcâb ettiği vakit darılmak, gücenmek ve çocuk gülerek geldiği vakit her şeyi unutup hüsn-i kabûl etmek, hep kinâye tarîkiyle nasîhat etmek, emrini emir sûretinde vermeyip istihâm, istifhâm sûretinde vermek, hâsılı çocuğun huzûrunda kendinden, bütün âmâl ve efkârından tecerrüd etmek kolay yapılır fedâkârlık mıdır?

İbrâhîm 'Aşkî